

ПОНЯТТЯ ГРУП ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЙНО-КЛАСТЕРНИЙ АНАЛІЗ У СОЦІАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ ВИЩИХ ДОСЯГНЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ ІГРОВИХ ВИДІВ СПОРТУ)

Дмитро ШАРАПОВ

Київський національний університет будівництва і архітектури

Відомо [1], що поняття групи є дуже важливим у соціальній психології фізичного виховання та спорту вищих досягнень, і особливо це стосується ігрових видів спорту. **Групою** у цілому прийнято називати усяку сукупність людей, те чи інших їх об'єднання. Проводити класифікаційний та кластерний аналізи групи у сфері фізичного виховання та спорту вищих досягнень (ФВ та СВД) можна за величиною (великі, малі), за змістом діяльності (трудові, учбові, спортивні й т.п.), за ознакою об'єднання (виробничі, невиробничі, у структурі фізкультурно-спортивної діяльності, поза фізкультурно-спортивною сферою), за формою організації (реальні, умовні), за способом виникнення (організовані, стихійні), за характером взаємовідносин (контактні, дистанційні).

У спортивній діяльності слід виділити існування груп особливого роду, таких, як команда з легкої атлетики або команда плавців, котрі за своєю сутністю і задачами діяльності мають схожість з командами ігрових видів спорту (наприклад, водного поло), але завдяки певній специфіці своєї діяльності вимагають дещо іншого підходу. Це дозволяє класифікувати групи і за видом діяльності (спеціалізації) – тоді такі групи спортивної спеціалізації створюють груповий кластер (наприклад, груповий кластер з водних видів спорту: команди плавців, ватерполістів, стрибунів у воду, художнього плавання). Специфічним аспектом соціальної психології ФВ та СВД є вивчення внутрішньої організації груп (групових кластерів – надалі, просто кластерів), котра визначається цілями сумісної чи індивідуальної діяльності й міжособистісними відношеннями.

Однак визначальним при здійсненні класифікаційно-кластерного аналізу груп кластерів з метою їх характеристики є пануючий у (сучасному українському) суспільстві спосіб виробництва матеріальних благ. До речі, виходячи з визначення суспільно-економічної формації та способу виробництва матеріальних благ в Україні, яке дав экс-Президент України Л.Д. Кучма, ми „будуємо” суспільство з соціально-орієнтованою державно-регульованою ринковою економікою (!). Звичайно, дане визначення підлягає нищівній критиці, але це – окреме питання і є предметом спеціального дослідження. Тому, якщо чітко визначити спосіб виробництва у нашій сучасній державі – Україні, (а він дуже схожий на капіталістичний), то головними соціальними групами суспільства є класи. Класи нації, народності, великі колективи представляють собою **великі групи/кластери**. Разом з тим їх нерідко називають ще соціальними спільнотами, виходячи з того, що спільнотою називають групу людей, у котрих у основі їх взаємозв'язку лежать певні суспільні відносини [2]. Наприклад, зараз в Україні існують дві великі групи (а краще сказати – кластери) за ознакою виборів Президента України у 2004 році (одна група/кластер – “за” В.А. Ющенка, інша/інший – “за” В.Ф. Януковича). Спільнота

група (кластер) людей представляють собою досить близькі, але зовсім не тотожні поняття. Перша (спільнота) за своєю сутністю – завжди група, у той час як друга, хоча і є, наприклад, випадковим утворенням типу багатотисячної групи вболівальників, може ще не бути спільнотою, хоча вільно чи незвольно може до цього прямує (армія вболівальників конкретної футбольної команди такої країни, наприклад, „Карпат” (Львів), „Динамо” (Київ) чи „Шахтаря” (Донецьк) – це вже спільнота!).

Однак у таких великих групах людей, як колектив фізичної культури чи спортивне товариство (наприклад, „Гарт”) взаємовідносини людей безособистісні – саме завдяки тому, що безпосереднє особисте спілкування кожного з кожним практично неможливе. Разом з тим це не виключає прояву тут певних соціально-психологічних закономірностей, що й робить подібні об’єднання об’єктом соціально-психологічного вивчення.

Метою даної роботи є встановлення шляхом використання методологій, методів та прийомів класифікаційного та кластерного аналізів основних закономірностей розвитку та соціально-психологічних характеристик груп/кластерів у сфері фізичного виховання та спорту вищих досягнень (на прикладі ігрових видів спорту).

Використання прийомів класифікаційного аналізу дозволило автору даної роботи встановити, що існують так звані умовні, або статичні групи людей, які об’єднані за якоюсь ознакою (стать, вік, вид спорту, професія і т.п.). На думку автора, такі групи краще назвати кластерами. Звідси абсолютно об’єктивно випливає можливість кластерного аналізу та вивчення соціально-психологічних проблем у юнацькому спорті, жіночому спорті, студентському спорті, спорті інвалідів та людей, які мають різноманітні фізичні вади і т.д. Так само можна вивчати й аналогічні проблеми у різноманітних сферах фізкультурно-спортивної діяльності. Реальні особистості, що включаються у такі групи/кластери, мають лише опосередковано об’єктивне відношення одна до одної. У той же час, оскільки вони умовно узагальнені завдяки обраній ознаці, вони також виступають у якості об’єкту розглядуваної галузі знань.

Особливе місце у соціальній психології фізичної культури, фізичного виховання та спорту вищих досягнень займають так звані **малі групи**.

Під малою групою тут ми розумітимемо нечисленну за складом спільноту, члени котрої зв’язані сумісною діяльністю й знаходяться у безпосередньому спілкуванні один з одним, що, у свою чергу, обумовлює виникнення і функціонування певної системи міжособистісних соціальних та емоціональних зв’язків. Значення досліджень малих груп у сфері фізичного виховання та спорту вищих досягнень визначається перш за все тим, що відношення людей у них, навіть чисто функціональні за своєю природою (розподіл виробничих функцій у апараті добровільних спортивних товариств, розподіл обов’язків у спортивній команді і т.п.), одночасно є і міжіндивідуальними. Організація групи, характер взаємовідносин між її членами слугують для індивіда своєрідною моделлю суспільства взагалі.

Тому не випадково, деякі соціологи й соціальні психологи [3-6] розглядають малу групу як комірку суспільства, у котрій, змінюючи взаємовідносини між людьми, можна моделювати усю суспільну систему. Ігноруючи зовнішні об’єктивні причини, вони приймають до уваги лише суб’єктивно-психологічні моменти: комунікативні здібності людей, статус та дієвість лідерів, вік та рівень психічного розвитку членів групи/кластеру і т.п. При цьому постійно підкреслюється думка про те, що малі групи

контролюються за бажанням та волею суб'єктів, по суті, незалежно від цілей, задач і об'єктивних відносин у межах певної соціальної системи. Саме таким чином побудова і функціонування малих груп відриваються від об'єктивної структури суспільства.

Найбільш вразливим місцем у розумінні вказаними вище дослідниками безпосереднього оточення особистості, на думку автора даної роботи, є намагання розглядати об'єктивні соціальні явища з суто психологічної точки зору, ставити у центр уваги механізми міжіндивідуального спілкування й забути усякий інший причинний зв'язок у суспільному житті. Звичайно, психологію групи/кластеру у певній мірі можна вважати основним об'єктом соціально-психологічного дослідження, проте абсолютно необгрунтовано випускати з виду можливість прямого впливу на індивіда (крім малої групи) традицій, настроїв, цінностей і норм поведінки великих соціальних груп/кластерів усього суспільства. (До речі, подібні впливи досить ретельно й інтенсивно вивчаються у маркетингу). За абсолютизацією ролі малої групи як фільтру, через котрий проходить уся інформація, яка йде до особистості, не варто побачити й факт **недооцінки самої особистості**.

На думку автора даної роботи, соціальна психологія, що вивчає „псевдоринкове” українське суспільство, надаючи важливого значення вивченню малих груп, повинна розглядати їх у межах структурної єдності суспільства лише як один з ланцюгів цього суспільства, у котрому об'єднання людей детерміновані перш за все способом виробництва й цілями, котрі з нього випливають, а також задачами спільної діяльності.

Мала група є найважливішим елементом того мікро середовища, котре оточує особистість й справляє на неї найбільш безпосередній вплив. У той же час її не можна вважати незалежною, ізольованою від суспільства коміркою. Необхідно постійно мати на увазі місце тієї чи іншої групи у історично конкретній системі суспільного виробництва і розподілу праці, характер і вид соціальної діяльності, що об'єднує людей у стійкі спільноти. Лише потім вже можна говорити про контакти між людьми й вивчати групи/кластери за цією ознакою. Саме по собі формальне вивчення й класифікація груп/кластерів поза аналізом змісту їх діяльності й суспільного призначення не викривають суттєвої різниці між (наприклад, спортивною командою й оздоровчою групою чи між спортивною командою й групою вболівальників).

Критерієм виділення малої соціальної групи із суспільного цілого є тип соціальної діяльності й соціальних відносин, що складаються у цій групі. Сумісна соціальна діяльність людей у сфері ФВ і СВД передбачає їх об'єднання на основі спільних задач і цілей, їх спільне „просторово-часове буття” як передумову усякого спілкування. Специфічний для кожного виду розподіл функцій між членами групи й виконання спільної задачі породжують необхідність у координації дій і, відповідно, у встановленні певних комунікацій й обміну інформацією. Всі ці ознаки характеризують соціальну групу, її формування, існування і розвиток. При їх наявності у членів групи складається певна спільність психологічних характеристик (спільність поглядів, інтересів, норм поведінки, установок, оцінок, цінностей), виникає спільний специфічний для членів даної групи відтінок у ідейній і емоціональній атмосфері групи.

Існує декілька видів малих груп, які розрізняються за тими чи іншими критеріями. Так, по-перше, у залежності від місця і ролі малих груп у соціальній структурі суспільства та їх значущості у сфері фізичного виховання та спорту вищих

досягнень вони розділяються на: соціально-економічні (трудові, учбові, спортивні і т.д.); соціально-політичні, які представляють інтереси певних соціально-політичних інститутів, що функціонують у межах усього суспільства; вікові; групи за належністю до певної статі; територіально-побутові.

По-друге, за часом функціонування малі групи бувають тимчасовими (туристична група) й відносно постійними (учбова (студентська) група, спортивна команда).

По-третє, за ступенем згуртованості слід розрізняти згуртовані, слабозгуртовані, незгуртовані, конфліктні групи.

По-четверте, у відповідності з характером взаємодії можна розглядати первісні групи, які відрізняються особливо близькими взаємовідносинами, і вторинні, у котрих відсутні постійні особистісні контакти.

І, останнє, у залежності від походження й характеру структури малі групи розділяють на офіційні та неофіційні.

Деякі вчені виділяють також так звані референтні групи, які існують реально або уяві по відношенню до якоїсь людини, система норм й цінностей котрих виступає як еталон її власної поведінки. Подібний підхід можливий при вивченні суб'єктивних відносин людей до оточуючих їх умов і людей, до свого соціального статусу й виконуваним функціям, але не може претендувати на пояснення загальних соціальних причин поведінки людини.

Запропонована вище класифікація досить умовна. У практиці ФВ й СВД кожна мала група може задовольняти одночасно декільком критеріям і бути, наприклад, і первісною, і формальною, і референтною. Більш того, кожна людина, яка займається фізичною культурою, спортом, нерідко є членом декількох малих груп. При дослідженні слід у відомому степені розмежовувати розмаїття малих груп, взаємозв'язувати найбільш значущі з них з точки зору поставлених соціально-психологічних задач.

Проведений вище класифікаційно-кластерний аналіз дає нам основу для розуміння у соціально-психологічному плані під терміном „колектив фізичної культури” свідомо організовану групу людей, створену для їх же спільної суспільно корисної діяльності у сфері фізичної культури (фізичного виховання, спорту) на основі єдності цілей, суспільно-політичної свідомості, самоуправління й певної системи взаємовідносин.

У сфері фізичної культури необхідно також приймати до уваги ще й відмінності у суспільній ролі і функціях тих чи інших колективів у єдиному суспільному організмі.

Найбільш суттєвим показником у характеристиці малої групи є її структура, що розглядається на рівні філософської категорії. У соціально-психологічному плані вона може бути представлена і як зразок оцінок, коли під нею розуміють закріплені оцінки певних відносин між індивідами. У свою чергу, під зразками оцінок розуміють спосіб, яким члени групи оцінюються у якості партнерів по їх об'єднанню.

Центральне місце в усвідомленні структури малої групи має розуміння зовнішньої та внутрішньої сторін цієї структури. Зовнішня сторона структури малої групи як необхідна умова її існування, функціонування та розвитку характеризує середовище життєдіяльності малої групи й визначає її місце у суспільстві. Внутрішню ж сторону утворюють численні прояви групової свідомості, а також структура соціальних ролей, зв'язки всередині групи, які встановлюються шляхом спілкування, і т.д. Дослідження структури малої групи не може обмежуватись вивченням тільки

однієї з цих сторін. Воно можливе лише за синтезованого підходу, який враховує єдність й діалектичну взаємну обумовленість.

Висновки

1. У вченні про групи/кластери важливим є форма організації (малої) групи (офіційна/неофіційна), котра представляє собою одночасно процес й певний рівень утворення її структури. Об'єктом аналізу структури офіційних груп/кластерів у сфері ФК СВД виступає **функціонально-рольова диференціація**, котра передбачає дослідження розподілу ролей між членами групи, обумовленого характером діяльності та статусом групи. Тут у поле зору попадають також цілі і засоби, мотиви й стимули, норми, зразки і програма поведінки. Динаміка офіційної структури малої групи уособлює процес розвитку, а динамічні властивості груп/кластерів відображають процес їх реальної життєдіяльності.
2. До об'єктів аналізу неофіційної структури малої групи відносяться особистісні цілі діяльності й перспективна орієнтація особистостей, самоствердження, лідерство, щільність соціально-психологічних зв'язків у групі і т.п. При цьому домінуюче значення мають мотиви діяльності групи, які визначають спрямованість.
3. Цілком очевидно, що як офіційна організація малої групи, так і неофіційна накладають свій відбиток на характер взаємовідносин їх членів, передбачаючи існування офіційних та неофіційних взаємовідносин. І якщо перші складаються безпосередньо в умовах фізкультурно-спортивної діяльності (тренування, змагання і т.п.) чи в умовах діяльності спорткомітетів, ДСТ, кафедр фізичного виховання і спорту і т.д., то другі розвиваються поза ними. Існують такі види спорту (бокс, боротьба, фехтування і т.п.), де у силу їх специфіки у спортивних командах існують переважно неофіційні відносини спортсменів.
4. У соціально-психологічних дослідженнях спортивної діяльності аспекти неофіційних взаємовідносин спортсменів нерідко взагалі відсутні, хоча у разі випадків ця сторона життєдіяльності групи справляє значний, а інколи й визначальний вплив на успіх.
5. Для вивчення офіційних відносин існує декілька різних підходів. Якщо розглядати, наприклад, естафету у легкій атлетиці, то тут наявний ефект кооперації спортсменів, спрямований на досягнення максимального результату. Той же час діяльність бігунів однієї команди, які приймають участь у змаганнях на довгій дистанції й лідирують зі змінним успіхом, представляє собою поєднання кооперації і конкуренції, бо кожний з них бореться за першість. Інший підхід пов'язаний з дослідженням груп, де переважаючою характеристикою діяльності можна вважати конкуренцію (наприклад, відбірні змагання з гімнастики). І ще однією підхід можна застосувати для спортивних команд з ігрових видів спорту, передбачена наявність тільки кооперації, а конкуренція між їх членами шкоди не завдає спільній справі, хоча у взаємовідносинах спортсменів основного й дублюючого складів вона може у ряді випадків сприяти розвитку майстерності того чи іншого гравця.
6. Велике значення в управлінні групами/кластерами мають й динамічні процеси, кожен з яких виражені у інтенсивності, тривалості взаємовідносин.

Література

1. Гончаров В.Д. *Человек в мире спорта (социально-психологические аспекты)*. – М.: Физкультура и спорт, 1978. – 96с.
2. *Коллектив и личность*. – М.: Наука, 1975. – С. 4.
3. *Homans G.C. Social Behavior*. – London, 1961.
4. *Golembiewski R.T. The Small Group*. – Chicago, 1962.
5. *Hare A.P. Handbook of Small Group Research*. – N.Y., 1963.
6. *Миллз Т.М. О социологии малых групп*. – В кн.: *Американская социология*. – М.: Прогресс, 1972.

CONCEPT OF GROUPS AND THEIR CLASSIFICATION AND CLUSTER ANALYSIS AT THE SOCIAL PSYCHOLOGY OF THE PHYSICAL EDUCATION (WITH EXAMPLE FROM THE GAME'S KINDS OF SPORT)

Dmitriy SHARAPOV

Kiev National University of Construction and Architecture

Abstract. The concept of (large and small) groups is discussed. One may use for this aim the methods of classification and cluster analysis of social psychology of the physical education. Some examples from the game's kinds of sport are proposed.

Key words: cluster analysis, physical education, game's kinds of sport.

ВИТРАТИ НА ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНІ ПОСЛУГИ ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ СПОРТИВНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Юлія ІВАНЧЕНКО

Донецький національний технічний університет

Актуальність. Управління витратами в рамках фінансового контролю здійснюється в першу чергу для того, щоб мати можливість зіставити витрати і прибутки для визначення ефективності роботи організації. Таким чином, для успішного менеджменту в спортивній організації необхідна ефективна концепція управління витратами.

Мета дослідження. У зв'язку з тим, що вітчизняна теорія і практика управління витратами саме у спортивних організаціях ще мало розвинута, має сенс розглянути загальні концепції управління витратами з подальшим їх пристосуванням до використання в галузі фізичної культури і спорту.

Методи дослідження. *Кількісний та якісний аналіз, використання спеціальної літератури, порівняльний аналіз, структурно-функціональний аналіз.*